

Літературна подія

“НА ШЛЯХАХ ДУХОВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ...”: ОБГОВОРЕННЯ КНИЖОК ІРИНИ БЕТКО

В Інституті літератури в межах роботи літературно-критичного клубу “Академічні бесіди” відбулася презентація-обговорення праць **Ірини Бетко**, присвячених дослідженню образів, тем, сюжетів, мотивів творчості українського письменства від Григорія Сковороди до найсучасніших авторів, а саме: “Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – початку XX століття” (Zielona Góra; Kijów, 1999); “Українська релігійно-філософська поезія. Етапи розвитку” (Katowice, 2003); “На шляхах духовної інтеграції. Глибиннопсихологічні, релігійно-філософські та ритуально-міфологічні мотиви в українській постмодерній прозі” (Olsztyn, 2010) – видання, підготовлені на матеріалі вибраних творів популярних сучасних українських прозаїків – Ю. Андруховича, О. Забужко, Ю. Іздрика, Є. Кононенка та ін.

І. Бетко – дослідниця літератури, перекладач, кандидат філологічних наук, науковий співробітник Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, член Спілки письменників України з 1998 р., доктор габлітований гуманістичних наук у галузі літературознавства з 2004 р., нині – професор Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині (Польща). Авторка трьох літературознавчих монографій, численних перекладів з новогрецької та неолатинської поезії, багатьох статей з питань теорії і художньої практики літератури, а також історії українського поетичного перекладу.

Читачам журналу “Слово і Час” пропонуємо стислу стенограму обговорення.

Ірина Бетко. Винесені на обговорення книжки складають своєрідний цикл. Характер першої з них, “Біблійні сюжети і мотиви...”, зумовлений конструктивними процесами, які відбувалися в українському літературознавстві наприкінці ХХ ст. Був це час заповнення т. зв. “білих плям”, переоцінки засадничих вартостей на різних смислових рівнях – теоретико-світоглядному, естетичному тощо. Тому, окресливши “біблійний” канон творів українських поетів класичної доби, як широковідомих, так і менш знамих чи взагалі забутих, я намагалась відповісти на два питання: з якою метою вітчизняні митці зверталися до Біблії та за посередництвом яких літературних жанрів і художньо-стильових засобів осмислювали ідеї та образи Святого Письма? Комплексний аналіз старо- й новозавітного обширу нової української поезії, здійснений на підставі змісту й форми конкретних творів, дозволив окреслити типологію контактів національної літератури з Книгою Книг як зустріч-діалог двох культур.

Наступна монографія “Українська релігійно-філософська поезія...” далі розвиває теоретичні ідеї та аналітичні практики, започатковані раніше. Наукові пошуки тут розгортаються в напрямку вивчення психо-естетичної специфіки окресленого явища. У принциповий спосіб тут методологічно розмежовано генетико-біблійний та релігійно-світоглядний критерії аналізу поетичних текстів як типологічно неідентичні. Так, по-перше, у межах художнього новотвору старо- й новозавітні чинники можуть осмислюватися як суголосно “духу й літері” сакрального першоджерела, так і всупереч їм. По-друге, Біблія виступає, безперечно, вельми важливим, але далеко не єдиним джерелом духовно-релігійних інспірацій митців: згадаймо, наприклад, такі феномени, як містичне богопізнання і гностичне самопізнання, а також творчі, естетичні, філософські пошуки тощо.

Подібна скомплікована проблематика до свого адекватного аналізу потребувала відповідного аналітичного інструментарію, яким у цьому разі стала юнгіанська глибинна психологія. Своєю чергою, контроверсійні проблеми української релігійно-філософської поезії, окреслені за посередництвом центральних тем, образів і мотивів, представлено на п'яти ключових етапах її історичного розвитку. Їх суть зумовлена взаємодією естетичних, медитативно-рефлексійних та глибиннопсихологічних чинників, органічно вписаних у національний історіософський контекст, а відтак сповнених непереможного прагнення духовної спობоди в умовах тотального зневолення.

У третій книжці “На шляхах духовної інтеграції...” юнгіанський дискурс фокусується на національній постмодерній прозі. Тут робиться спроба архетипального / ритуально-міфологічного аналізу низки найпоказовіших символічних мотивів глибиннопсихологічного, екзистенційно-світоглядного, релігійно-філософського й міфософського характеру, що кшталтують скомпліковану ідентичність сучасної української людини (зрештою, не тільки української). Загублена на манівцях щоденного виснажливо-профанного буття, вона розпачливо шукає себе, а також істинних шляхів духовної інтеграції. Автентична постать такої людини посідає одне з чільних місць в українській літературі двох останніх десятиліть, тоді як зазначеними мотивами наскрізь просякнуті найцікавіші прозові твори українських постмодерністів.

На мою думку, засади архетипального / ритуально-міфологічного аналізу, органічно взаємодоповнюючись, розкривають надзвичайно широкі можливості вивчення найістотніших аспектів людської ідентичності, явленої засобами художнього слова. Своєю чергою, це дозволяє увиразнити суто літературознавчі аспекти дослідження. Маю на увазі ті структурні площини художнього твору, де архетипальні мотиви оприявнюються як мистецькі образи й символи – наприклад, як карнавальномаскові чи тіньові іпостасі особистості. Або ж як багатоликий образ автора, що веде скомпліковану постмодерну гру / діалог з міфом, релігійним / фольклорним каноном, класикою чи системою іміджів сучасної масової культури тощо.

Микола Бондар. Не можна не помітити доволі широкого діапазону літературознавчих зацікавлень Ірини Бетко. У її книгах містяться виходи на чималу кількість літературних фактів, почавши зі згадки про твори періоду Київської Русі, на письменство XVIII та XIX століття, не кажу вже про літературу наших днів, якій присвячено третю книжку дослідниці. Фігурує у її працях і творчість Г. Сковороди – із намаганням розкрити її в суттєвому аспекті. Цей аспект зумовлений закоріненістю його поезії (зрозуміло, що й філософського мислення) у релігійну проблематику. Здавалося б, це було очевидно завжди, проте дослідники тривалий час відсували суть цієї проблематики якимось на другий план. Отож по довгих роках скупого або й викривленого потрактування творчості Сковороди із підштовхуванням його уявлень

до матеріалістичного світогляду тощо І. Бетко однією з перших долучилась до нової розмови про Сковороду, почавши без усяких застережень вивчати згадану проблематику, репрезентуючи філософа як талановитого поета, як поета “Саду Божественних пісень” (доти переважна увага вділялася “Басням Харківським”) і ставлячи його на чільне місце в обширі української релігійно-філософської поезії.

Одним із розділів своєї монографії Ірина Павлівна взяла участь у подальшому дослідженні такої теми, як релігійність у Шевченка. Варте уваги пов’язання псаломного циклу Шевченка зі згадуваним “Садом...” Сковороди, навіть із повчанням Мономаха, а також згадка на лінії цієї традиції кантати А. Веделя “На ріках Вавилонських”.

Цікаво розглянуто “Марію” Шевченка. Слушно сказано, що, незважаючи на відступ від канонічного бачення Марії (в якому вона виступає як Пріснопіва), поет із благоговінням ставиться до цієї постаті; наведено досить аргументів для того, щоб мовити про “сакральний пафос поеми”. Разом з тим, прагнучи образ героїні твору оперти на певні культурні архетипи, дослідниця об’єктивно розкриває цікаву суперечність, яку, втім, здається, не завважує й не пояснює в тексті. Можна погодитись, що в образі Марії із цієї поеми відлунює архетип Кори та Деметри. Але й той образ Марії, яким він постає із Євангелій, – він теж опертий на архетипи (один із них – архетип непорочного зачаття, акцентований у східних міфологіях). Тож могло б виникнути питання: чому Шевченко, беручи образ зі сфери одного архетипу, однієї культури, спрямовує його смисл у напрямку іншого архетипу, іншої культури (власне, української етнокультури)? Очевидно, тут можна мовити про якийсь конфлікт міфологій – міфології тієї, яка йде із європейської язичницької традиції (давньогрецька, праслов’янська, праукраїнська), і міфології тієї, окремі моменти якої Шевченко із захватом засвоював, читаючи Біблію.

У книжці ґрунтовно досліджено побутування біблійної “Пісні пісень” в українській поезії (з виходами у простір загальнокультурний). Фігурує навіть переспів відносно мало знаного Василя Маслова-Стокоза (1866 – 1918), який, проте, був повпредом української літератури за рубежем, налагоджував зв’язки української літератури з російською, з англійською.

Сміливо дослідниця вступає в дискусію довкола інтерпретації біблійних джерел поетичної і драматургічної творчості Лесі Українки. Передовсім маємо на увазі аналіз “Одержимої”.

Сказано багато слушного про жертовність, про моральний максималізм Міріам, про те, що вона фактично вивищується над усім оточенням Месії. Знаходить своє місце й цитата з Ліни Костенко, якою мовлено, що Леся Українка “чи не вперше в історії світової літератури поставила під сумнів прийнятність такої жертви (яку чинить собою Месія) в ім’я такого людства”. (Тобто, як можна зрозуміти, таке людство не дорівнюється Месії?). Здається, тут варто було б зазначити, що героїня твору Лесі України, хоч би яка була приваблива у змалюванні, усе ж не може вповні зрозуміти природу тієї любові, яку проповідує Месія (і, можливо, драматург свідомо наділила героїню цією рисою). Для Месії, який діє в цьому творі, любов – це все-любов, усе-прийняття, це, фігурально кажучи, любов без любові (тобто, без тієї егоцентричної, палкої, емоційної любові, яку почуває Міріам). Героїня не приймає любові, проповідованої Месією, протиставляючи цьому власний образ любові. Але чи вона так уже беззастережно права? – не бачимо можливості зі змісту драматичної поеми вичитати однозначну відповідь.

У другій та третій книжці широко застосовано концепції юнгіанства. Загалом дослідниця осмислила чималу спадщину Юнґа, і методика, застосована нею, засвідчує свою плідність. Але у зв’язку з третьою книжкою виникає питання: як методологія Юнґа має спрацьовувати на пізніших явищах, скажімо, постмодернізму? Як вписується вона сюди та чи вписується взагалі?

Ірина Бетко. Ідучи за Вашою логікою, постмодернізм у хронологічному сенсі, безперечно, можна окреслити як явище постюнганське. Але той факт, що певні феномени не синхронізуються в часі, теоретично не заперечує принципової можливості їх взаємозіставлення тощо. Тому аналітичний апарат глибинної психології я використовую в ході дослідження не тільки порівняно “молодшої” за часом постмодерної прози (у третій книжці), а й історично “старшої” барокової поезії Сковороди (у другій книжці). Немає в цьому жодного протиріччя, адже актуалізована Юнгом проблематика колективного й індивідуального несвідомого, детермінована архетипами, має виразно окреслену духовну, тобто надчасову й надпросторову, природу. Парадоксальним чином вона спирається на всю містичну традицію – як попередню, так і подальшу. Саме тому, мабуть, так виразно резонують відповідні психоекзистенційні парадигми Юнга, зокрема, у творчості Сковороди й Шевченка, Франка й Лесі Українки, Богдана-Ігоря Антонича й сучасних авторів.

Але Ви порушили й низку інших істотних питань – стосовно внутрішнього конфлікту міфологій в образі Шевченкової Марії та щодо проблематичності беззастережної правоти Лесиної “одержимої духом” Міріам. І тут Ви практично в усьому маєте рацію. Я б тільки наголосила, що слушно зауважений Вами конфлікт міфологій, який так виразно простежується на тлі їх різноманітних національно-історичних інваріантів, знімається, власне, на рівні символічних ототожнень колективного несвідомого. Що ж до численних інтерпретацій “Одержимої”, які на сьогодні вже в багато разів перебільшують цей невеличкий за обсягом текст, адекватний “ключ розуміння” до нього, як на мене, запропонував один із перших його дослідників – Б. Якубський, котрий ідентифікував твір як “поему надмірного індивідуалізму”.

Людмила Таран. Ці три книжки пані Ірини для мене – дуже яскравий знак часу. І предмет дослідження, і виходи, і методика. Архетипний аналіз справді продуктивний, бо розкрив нові ракурси явищ, речей, на які ми по-іншому раніше дивилися. Відкрито багато нових можливостей. Як будь-який метод, метод юнганської критики не універсальний. Але свою питому вагу він являє нам у книжках пані Ірини.

Останнє її видання “На шляхах духовної інтеграції. Глибиннопсихологічні, релігійно-філософські та ритуально-міфологічні мотиви в українській постмодерній прозі” цікаво читається. Знаходимо тут абсолютно несподівані підходи: “філософські мотиви зачаття”, “любов і гроші”... Це все – у душі часу. Аналіз показує несподівані виміри творів, які вже “на слуху”, які, здавалося б, проаналізовано з усіх боків, як твори Ю. Андруховича, О. Забужко. Та книжка демонструє й дещо драматичну ситуацію: той рівень аналізу, який пропонує дослідниця, не завжди “знаходить” для себе адекватні твори. Літературні явища дуже неспівмірні, і це ні в якому разі не якась, сказати б, провина пані Ірини... Нині в нашій літературі важко знайти багато художніх творів однаково високого рівня, а чи й справді художньо потужних творів, які би дорівнювалися до зразків світової класики.

Ірина Бетко. Але погодьтеся, жодна із сучасних європейських літератур не має такого митця, як Ю. Андрухович! У Польщі його популярність можна назвати справді безпрецедентною – не лише як найбільш відомого українського автора, а і як одного з найвідоміших сучасних письменників узагалі. Ваші сумніви, пані Людмילו, можна узагальнити євангельським питанням Нафанаїла: “Та хіба ж може бути з Назарету що добре?”. Його риторичний характер особливо увиразнюється власне в постмодерному контексті. Відтак, напевно, і з нашого українського Назарету буде колись щось добре...

Мабуть, говорячи про актуальний літературний процес, іще дещо завчасно окреслювати “висоту” рівня того чи того митця. На сьогодні бракує нам історичної перспективи, яка є правдивим мірилом об’єктивної оцінки. Для мене ж на разі важливо було означити архетипальне підґрунтя вибраних творів. Я намагалась показати, що й тим письменником, який уже утвердився в літературі, і тим, який щойно почав писати, так чи так керують певні неусвідомлювані ними імпульси. Один їх якось витісняє, стлумлює, інший намагається з ними конфронтуватися. Виходить так, що коли ми не йдемо шляхом духовної інтеграції, то вона “йде” нами. Як у філософській казці К. С. Льюїса “Хроніки Нарнії. Кінь та його хлопчик”, де хлопчик каже: “Ти мій кінь”, – а кінь відповідає: “Ні, це ти – мій хлопчик”... Певні речі діються незалежно від нас. Якщо культура побудована за законами тексту, подібно як свідомість і несвідоме, то й текст, працюючи з ними, навіть ними граючись, відповідно, кшталтує психіку, душу, долю людини.

Роксана Харчук. Пані Ірина в нашому літературознавстві – одна з тих, хто першою застосовує юнґіанство й архетипну – пані Ірина називає її “архетипальну” – критику. У випадку творчості Шевченка в нас використовуються різноманітні методи, зокрема й архетипний. Та мало хто пише в річищі юнґіанства. Цей метод, справді, дає доволі переконливі результати. Методика ця, звичайно, може застосовуватися до різних періодів літератури й до різних письменників.

Щодо останньої книжки... Проаналізовано тут 30 текстів. Узято до уваги творчість вузького кола авторів: Ю. Андруховича, Ю. Іздрика, О. Забужко, Н. Сняданко, Є. Кононенко. Я розумію цей вибір, бо архетипна критика передбачає розгляд саме тих творів, які найкраще надаються для цього методу. Крім того, авторка намагалась аналізувати якісні тексти, яких у сучасній літературі не так уже й багато.

Мене особисто зацікавило питання протиставлення найновішої літератури попередній на підставі підвищеного психологізму першої. Ви, пані Ірино, говорите, що сучасна література – це література, яка із зовнішніх проблем повернулася у внутрішні. Говорите, що це письмо підвищеного психологізму, тоді як у попередників воно таким не було. Я категорично не погоджуюся з такою думкою. Вважаю, що раніше література була набагато психологічнішою. Узагалі чи пропонує, наприклад, Ю. Андрухович глибоко психологічне письмо? Насправді його стиль характеризує не психологізм, а підвищена іронічність. Сучасні автори більше бавляться словом. Хоча з цього ряду, погоджуюся, випадає О. Забужко.

Позитив цієї книжки в тому, що в ній усі постмодерні автори постають невіддільними від тіла української літератури. Дослідниця показує й доводить, що в основних речах вони... продовжують традиції. Хоча нинішніх письменників завжди вважали нігілістами, які традицію перекреслюють, дослідниця показує, що все одно вони залишаються людьми глибоко духовними, готовими “всі багатства світу віддати за один поетичний рядок”. На рівні тексту пані Ірина доводить, що постмодерністи залишаються людьми, які шукають Бога, намагаються знайти Бога.

Ірина Бетко. Пані Роксано, Ви слушно наголошуєте на тому, що психологізм української прози до-постмодерного періоду мав принципово іншу якість. Тезу ж про те, що однією з найпривабливіших для читача й художньо найпродуктивніших тенденцій української постмодерної прози стала рішуча відмова багатьох митців від “традиційних стереотипів” психологічної “закритості” – на користь того, щоб нарешті почати “говорити правду” про сокровенне “людське “я”, про себе”, пропустивши її

“крізь призму свого особистого життєвого, навіть інтимного досвіду”, – оскільки “саме в цьому русі до себе, до “я” й полягає головний злам, що відбувся в українській літературі в 90-х роках”, – я запозичила в Соломії Павличко. Вона видається мені слушною як така, що розкриває широку перспективу власне глибиннопсихологічного аналізу художніх текстів цього періоду.

Варто також конкретизувати, чим насправді характерна “підвищена іронічність” Ю. Андруховича та інших українських постмодерністів? З мого аналізу випливає, що вона має своє не просто психологічне, а фактично психоаналітичне підґрунтя. Адже ця іронія, навіть блазенада – не що інше, як демонстративно “перелицьована” форма витісненого розпачу на події зовнішньої та внутрішньої реальності, яких протагоніст не в стані опанувати, контролювати, змінити тощо. Єдине, що в його силах, – “асимільовувати” своє почуття небезпеки в послабленій дозі за посередництвом потужного арсеналу карнавальних-сміхових парадигм буття.

Лариса Мороз. Мені подобається це слововживання: “психо-логічний” метод дослідження – через дефіс. Адже ми так звикли саме до логічних схем аналізу. Тут же дослідниця змінює ракурси наукових підходів.

Пам’ятаємо, що впродовж радянських десятиліть поняття “релігійна філософія” було нонсенсом. Уважалося, що релігія та філософія – протилежні, взаємозаперечні напрями пізнання. Нині маємо багато досліджень, що поглиблюють наше розуміння. Скажімо, чернівецькі збірники “Біблія і культура”. Цікава для порівняння з книжкою “На шляхах духовної інтеґрації...” праця І. Набитовича “Універсум Sacrum’у в художній прозі (від модернізму до постмодернізму)” (2008). Дослідження Ірини Бетко збагачують це дослідницьке річище, але в багатьох аспектах вони, безумовно, новаторські. Узявши ідеї Юнґа, пані Ірина йде далі. А якщо досліджувати нашу літературу із застосуванням цієї методології, то розкривається та її глибина, якої не було побачено досі.

Мені дуже імпонують спостереження пані Ірини над драматичною поемою Лесі Українки “Одержима”. Починаючи від тези “сакралізація любовного почуття”, авторка заглиблюється далі – до людини внутрішньої, яка виявляється у тих чи тих ситуаціях. Саме тут “прозирає” не тільки сакральний пафос твору, а й перегук зі Сковородою, його ідеєю “людини внутрішньої і зовнішньої”, його релігійною філософією, філософією людського щастя. Авторка ніби й не наполягає на релігійності Лесі Українки у своєму дослідженні, але ту глибинну віру, яка живе у творчості поетеси, розкриває на прикладі “Одержимої”. Можна говорити про те, що в цій книжці схоплено моменти розвитку традицій Сковороди у творчості Лесі Українки, у творчості Шевченка.

Надія Левчик. Знаю І. Бетко як дослідницю класичної української літератури, бо вона певний час працювала в нашому відділі. Це від нас вона пішла на викладацьку стежу до Польщі, адже в той час у нашому Інституті фінансова ситуація була дуже складна – це був вимушений крок.

Щодо монографій “Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії ХІХ – початку ХХ століття” (1999), “Українська релігійно-філософська поезія. Етапи розвитку” (2003), то написані вони в добротному академічному стилі й на сьогодні мають доволі високий рейтинг літератури, на яку посилається сучасна літературознавча наука.

Третьою книжкою І. Бетко “На шляхах духовної інтеґрації. Глибиннопсихологічні, релігійно-філософські та ритуально-міфологічні мотиви в українській постмодерній

прозі” я була трохи подивована. Надто вже для мене, як дослідника класичної української літератури, класична література XIX століття й постмодерна література видавались різними, мало придатними для зіставлення, аналізу з погляду їх естетико-змістової спільності. Але Ірині Павлівні такий порівняльний аналіз вдався. Я не хочу так надто вихваляти наш відділ, що це він виховав такого фахівця, хоч ми з гордістю говоримо, що наш відділ – “колиска” “зіркових” науковців. Я назву тих, хто вийшов з відділу: Гундорова, Бовсунівська, Нахлік, Івашків, Шуило. Ірина Павлівна в цьому випадку вихованка двох відділів: давнього і класичного. Знання класики помножено на знання давньої української літератури з її міфами, фольклорною матрицею й релігійно-філософською основою. І саме це опанування глибокими фаховими знаннями про два періоди розвитку української літератури дало можливість Ірині Павлівні цікаво прочитати постмодерну українську літературу, означити її тяглість, змістово-проблемну, духовну спадкоємність. Із цікавістю, наприклад, прочитала, як зіставляється сюжет “Про калинову сопілку” у фольклорі, у творчості Ліни Костенко (вірш “Калинова сопілка”), у повісті-притчі О. Забужко “Казка про калинову сопілку” з біблійною оповіддю про Каїна й Авеля. Хоч це твори зовсім різних часових вимірів, різних жанрів.

Книжка сучасно побудована: інтригуючі назви двох складових частин праці – “Душа і тіло” – I частина; частина II – “Любов і гроші”; розмова про колективне несвідоме, психофізичне дозрівання, суперпсихологема самогубства зацікавлять читача. Бажаємо Ірині Павлівні подальших успіхів і радіємо щиро, що вона й сьогодні має за честь для себе бути членом нашого відділу, нашого Інституту.

Тетяна Конончук. Зараз, після доби радянського атеїзму й нігілізму, саме той час, аби серйозніше, ґрунтовніше ставити питання про дослідження ролі Біблії в українській літературі, аспектів духовності, моральності. А як показує українське письменство, упродовж усієї своєї історії воно часто зверталося до біблійних тем, мотивів, сюжетів, черпаючи в ньому символіку, архетипи, оприявнюючи найрізноманітніші етико-естетичні категорії людської екзистенції. Справді, найвідоміші представники української літератури в усі періоди історії прагнули художньо осмислити багато явищ під кутом зору Книги Книг у різних жанрах – у поезії, драматургії, прозі. Першою спеціальною спробою оглянути багатотомову традицію ідейно-художнього засвоєння Святого Письма стала праця Віри Сулими “Біблія і українська література” (Київ, 1998). Нині маємо три унікальні книги І. Бетко, де питання біблійної рецепції порушене комплексно, широко, багатоаспектно, залучено величезну кількість текстів – і класичних, і сучасних. Справді, продуктивна методологія. Аналізовані твори актуалізують, вочевидь, саме ті авторські інтенції, що виявляють їхні домінуючі художні концепції. І глибоко символічно, що вони оприявнюються в текстах через біблійну парадигму. Мене особливо зацікавила третя книжка І. Бетко – “На шляхах духовної інтеґрації. Глибиннопсихологічні, релігійно-філософські та ритуально-міфологічні мотиви в українській постмодерній прозі”. Кут зору, під яким розглянуто постмодерністську прозу, органічно постає з її підтекстових алюзій, до яких привертають увагу автори, але не прямо, а закодовано. Це і є, напевно, лейтмотивом екзистенційних вимірів художнього відображення буття сучасної людини. Аналіз постмодерністської прози за обраним дискурсом виявив активне залучення образної, сюжетної, символічної матриць Біблії сучасними українськими письменниками.

У цілому книжки І. Бетко, які ми сьогодні обговорюємо, приклад цікавого і продуктивного аналізу, своєрідна школа для наступних дослідників. А ракурс наукового погляду й висновки – від давньої літератури до сьогодення – підтверджують

тяглість біблійної, релігійної проблематики в українській літературі, як і те, що вона не стоїть осібно від світової.

Олена Поліщук. Мене цікавить проблема застосування архетипної критики до літератури “ігрової”. Чи свідомо гра з тими чи тими образами, символами – це вияв дії якихось архетипів? Чи так архетип “спрацьовує” в художньому тексті? Адже автор виносить щось на поверхню саме з конкретною метою: обіграти, перевернути, розхитати стереотипи. Розумію, що сам вибір йому підказує “несвідоме”. Але чи “несвідоме” насамперед? Адже гру винесено на показ, вона в тексті демонстративна. І чи варто в деяких випадках говорити саме про архетипи, а не просто про образи й символи?

Ірина Бетко. Почну з того, що “гра” як така – вельми показовий архетип колективного несвідомого. Її амбівалентність полягає в химерному переплетенні “архинеповажних” чинників з “архиповажними”. Можна сказати, що це психологічно провокаційне й водночас інтригуюче балансування на межі *sacrum* і *profanum*, що нерідко передбачає випробовування меж, дозволеного людині, випробовування долі, а навіть спокусливо-небезпечну забаву в Господа Бога. Принаймні всі ці мотиви наявні в тих текстах української постмодерної прози, які я залучила до аналізу.

Водночас свідомо гра з вибраними образами й символами – це вияв архетипальних мотивів персони, цієї “компромісної” зовнішньої маски особистості, її личини, що одночасно компенсує та репресує тіньову поставу людини. Тобто, чим демонстративніше щось виноситься “на показ”, тим виразніше це вказує на приховану присутність певного “витісненого” змісту / мотиву, що за ним персону не визнає права на існування. Нарешті, застосування поняття “архетип” правомірне лише тоді, коли воно поглиблює розуміння проблематики та особливостей поетики художнього тексту. В іншому разі цей місткий концептуальний термін залишається порожнім звуком.

Ольга Камінчук. Хотіла б відзначити глибокий аналіз структури художнього тексту на рівні семантики символу, світоглядного смислу художнього образу, мотивної структури вірша, здійснений у монографії “Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – початку XX століття”. Значну увагу дослідниця приділила питанням жанрової форми, і на цій основі постає чимало важливих висновків і спостережень. Зокрема, Ірина Павлівна аргументувала висновок про те, що три вірші І. Франка, які вважалися окремими творами, є частинами поеми-легенди “З книги пророка Єремії”. Монографія “Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – початку XX століття”, в якій подано докладний висококваліфікований аналіз рецепції біблійних джерел в українській поезії від М. Шашкевича до М. Філянського, хоча вона видана ще в 1999 році, залишається на сьогодні фактично єдиною літературознавчою розвідкою, яка розкриває зв’язок української поезії класичного періоду з біблійними джерелами на глибокому рівні художньої структури. Вона постає вагомим науковим здобутком дослідниці.

Студії біблійної рецепції в українській поезії Ірина Павлівна продовжила в монографії “Українська релігійно-філософська поезія. Етапи розвитку”. У цій праці вона звернулася до спадщини Г. Сковороди та її впливу на художній розвиток української поезії, ґрунтовно проаналізувала традицію звернення до біблійної

“Пісні пісень”, дослідила рецепцію Біблії в поезії Т. Шевченка, Лесі Українки, а також проаналізувала поезію Б.-І. Антонича в аспекті релігійного досвіду. Концепційною основою монографії слугує світоглядна важливість архетипу ідеї Бога в духовних пошуках української поезії. Світоглядна першорядність ідеї абсолютної духовності, абсолютного ідеалу, архетипу ідеї Бога особливо виразно означається в українській поезії ранньомодерністичного періоду – це і творчість І. Франка та Лесі Українки, що зазначила Ірина Павлівна у своїй праці, і поезія Олександра Олеса, М. Вороного, П. Карманського, Б. Лепкого, С. Чарнецького, М. Філянського, також багатьох інших поетів кінця XIX – початку XX століття. Світоглядна цінність ідеї Бога значною мірою зумовлює своєрідність української поезії межі XIX–XX століть у системі європейських літератур, які інтерпретували тезу Ніцше про смерть Бога, засвідчили кризу цінностей абсолютної духовності, духовних традицій. Для української поезії ідея Бога, духовна традиція пошуків абсолютного ідеалу залишалися актуальними.

У своєму третьому дослідженні Ірина Павлівна розширює і коло матеріалу аналізу, і його концепційне бачення, звертаючись до сучасної української літератури, зокрема до прозових творів, і здійснюючи багатоаспектний аналіз біблійно-міфологічних рецепцій. У центрі уваги дослідниці – специфіка художньої інтерпретації міфологічних і релігійно-філософських традицій у сучасній літературі.

Микола Сулима. Можемо привітати Ірину Павлівну з книжками й подякувати їй за те, що вона продовжує досліджувати в Польщі українську літературу і, як співробітник нашого Інституту, представляє за кордоном українську науку.

Хочу сказати про таке. Чи справді заслуговує на Вашу працю сьогочасна література в плані архетипального аналізу? Нещодавно я, читаючи твір Процюка, дійшов до конфлікту “герой-батько”. На тому етапі твір я читати припинив, бо цей конфлікт такою мірою був штучним, підтягнутим “під Фрейда”, що зник будь-який інтерес до книжки. Усі ті методології, які Ви, пані Ірино, застосовуєте, можливо, краще було би прикласти до тієї ж спадщини Григора Тютюнника, у творах якого всі ці родинні конфлікти вмотивовані, правдиві. Карнавальну естетику блазнювання, вар’яства легко витворити в тексті, ігрову тканину твору нескладно розгорнути. Але такі речі, які створив Григір Тютюнник, насамперед заслуговують наукових зусиль, юнґіанського аналізу, архетипальної критики.

Ірина Бетко. Твори С. Процюка, як і багатьох інших сучасних авторів, залишилися поза контекстом мого дослідження. Що ж до прози Гр. Тютюнника, спробу її фрейдистського дискурсу зробила Ніла Зборовська в монографії “Код української літератури...”. Безперечно, варто замислитися над комплексним фрейдистсько-юнґіанським прочитанням творчості шістдесятників як такої: це завдання складне, відповідальне, але й дуже перспективне. Та особливо велика дослідницька спокуса виникає щодо архетипального аналізу творів світової класики...¹.

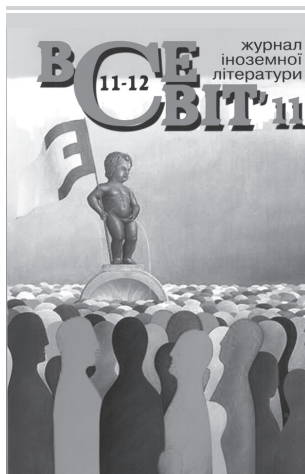
¹ Див.: Бетко І. Під покровом гоголівської “Шинелі”: архетипи проти стереотипів (спроба ритуально-міфологічного аналізу повісті) // *Слово і Час*. – 2010. – № 4. – С. 35-46; Eadem. Архетип анимуса в лирике Анни Ахматової // *Literatura rosyjska XVIII–XXI w. w dialogu ze spuścizną literacką i kulturową* / Pod red. O. Główkо і E. Sadzińskiej. – Łódź: PREMIUM VERBUM, 2010. – С. 79-90; Eadem. Анима в лирике Тютчева (попытка исследования художественной природы архетипа) // *Тютчевский сборник. К 200-летию со дня рождения поэта* / Под ред. Д. Пивоварской и В. Щукина. – Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2004. – С. 121-136; Eadem. “Евгений Онегин” как мифология: некоторые особенности сюжета и хронотопа // *Slavia Orientalis*. – 2000. – № 3. – С. 371-385.

Наталія Лисенко-Єржиківська. Як на мене, секрет того, що робота вийшла такою от вдалою, у принципі її побудови на “полярних” текстах. Ви, пані Ірино, порівнюєте різні критичні підходи, оцінки тих чи тих літературних явищ. Мені імпонує те, як у Вас резонують тексти. Скажімо, у розділі про “Зів’яле листя” зіставлено різних “ліричних героїв”: ліричного героя відомого поетичного твору і персонажів сучасних текстів (того розважливого, “класичного” “ліричного героя” та сучасного, як сьогодні говориться, “суперперсонажа”). І вже працюють не персонажі – працюють образи; а від архетипів Ви прямуєте до енергетики слова... Поезія найперше розкриває внутрішній світ людини, її зв’язок з Богом, екзистенційні моменти. Ваша робота примушує думати про енергетику самого слова: слова-образу, слова-символу і слова як духовної субстанції. Мені дуже імпонує, як Ви відчитуєте тексти. Адже те, що є на поверхні твору, те, чому начебто й не надавав значення, раптом обертається до тебе іншою стороною.

Ірина Бетко. Дякую всім колегам, однодумцям і опонентам, які познайомилися з моїми книжками, прийшли на обговорення і взяли в ньому участь. Мене щиро зворушили теплі слова підтримки, а особливо – критичні уваги, що й далі будитимуть інтелектуальний неспокій та інспіруватимуть до нових творчих пошуків “на шляхах духовної інтеграції...”

Отримано 10 листопада 2011 р.

Підготувала Олена Поліщук
м. Київ

ВСЕСВІТ. – 2011. – №11-12

Відкривається поезіями Тумаса Транстрьомера, Боба Дилана, Крістіана Моргенштерна та Джона Донна. Дмитро Павличко знайомить читача з перлинами світової поезії у своїх перекладах. У рубриці “Проза. Драма” надруковано драму Федеріко Гарсія Льорки “Початкове ауто сентиментальне”, повість Станіслава Бражника “Тетянин хрест”, діалог про мистецтво “Мистецтво та ерос” Айріс Мердок, фрагменти з роману Жоржа Екаута “Замок Ескаль-Вігор” та Хелветіки Бергштайн “Швейцарська рапсодія”, оповідання Тома Корагесана Бойла “Брудне озеро” й Террі Біссона “Вони зроблені з мяса”, “Автобіографію Дж. Г. Б.” Дж. Г. Белларда. Зі своїми статтями й нотатками в рубриці “Письменник. Література. Життя” виступають Лев Грицюк, Юлія Мусаковська (“Перекладацькі медитації над Тумасом Транстрьомером”), Дмитро Дроздовський, Галина Усатенко (“Середньовічні джерела української культури”), Ігор Оржицький (“Возвеличу малих отих рабів німих!”), Марі Хосе Олахісері (“Чи повернеться реальне до постмодерної літератури?”), Олена О’Лір (“Свята Тереза” Віктора Коптілова), Валентина Савчин (“Лукашіана Анатолія Перепаді”), Єлизавета Гречанюк (“Загадка трьох ведмедів”), Наталія Висоцька (“Подорожі вглиб культурної пам’яті”), Дар’я Московітіна (“Україна на карті світової шекспіріани”), Інна Пархоменко (“У світі Страбона”). На закінчення номера – оповідання Кіма Монсо “Подальша доля Попелюшки”.

Наші
презентації